

Ekonomi

OM STORA FÖRETAG OCH SMÅ

Av Bengt Rydén

Endast 4 av 22 svenska industribranscher arbetar med någorlunda effektiva produktionsenheter, visar en amerikansk undersökning.

Det sägs ofta att svenska företag internationellt sett är mycket små och att detta medför allvarliga konkurrensnackdelar. Med hjälp av uppgifter från bla den internationella tidskriftslitteraturen är det inte svårt att göra storleksjämförelser mellan svenska och utländska industriföretag. Resultatet blir alltid lika förkrossande även när de allra största svenska företagen tas med i bilden.

Världens största företag, General Motors, har en omsättning som överstiger den *totala* produktionen av varor och tjänster i Sverige. GM är 30 gånger större än Sveriges största renodlade industriföretag, SKF, och 40 gånger större än vår främsta biltillverkare, Volvo. Även i ett begränsat europeiskt perspektiv är våra företag små om man ser till den absoluta storleken. Royal Dutch/Shell, som är störst utanför USA, omsätter drygt tio gånger mer än SKF, och Volkswagen, Europas största biltillverkare, har en produktion som är ca fem gånger större än Volvos. På det sättet skulle man kunna gå igenom bransch efter bransch och, förutsatt att man ser storlek som något positivt, bli lika nedslagen vid varje jämförelse.

Ledande "småföretag"

Men är sådana grova jämförelser rättvisande? Mycket talar för att de inte är det, åtminstone

inte mer än delvis. Inom en rad företagsfunktioner spelar den absoluta storleken naturligtvis en väsentlig och ibland avgörande roll. Men frågan är om inte många av de största svenska industriföretagen har passerat den viktigaste storleks-tröskeln och sålunda redan befinner sig inom något slags brett och allmänt definierat intervall av optimal företagsstorlek. Om så är fallet, är den avgörande frågan inte om våra företag är för små absolut sett utan hur stora de är på sina respektive marknader och produktområden.

Någon sådan analys har veterligen aldrig utförts eller offentliggjorts. Men företagsnamn som SKF, ASEA, LM Ericsson, Alfa-Laval och Atlas Copco — för att nu bara välja några ur den svenska tio i topp-listan — låter ana att de på sina respektive områden även internationellt sett är avgjort mycket större och starkare än vad man skulle kunna förmoda enbart av deras absoluta storlek att döma. Trots att de alla hamnar långt ner på listan över världens största verkstadsindustrier är de framstående, ledande eller till och med dominerande inom ett betydande antal produktområden. Detsamma gäller åtskilliga andra svenska företag företrädesvis inom verkstadssektorn. Tack vare goda idéer, produktutveckling och specialisering har dessa företag vuxit sig stora på marknaden utan att samtidigt ha tvingats växa lika snabbt i absolut storlek.

Hög tröskel för Sverige

Det är alltså inte nödvändigt att vara stor för att bli stor. Men det är en sanning med flera villkor och modifikationer. Den gäller långt ifrån inom alla branscher. Det är kanske inte bara en tillfällighet att samtliga svenska exempel här har hämtats från verkstadsindustrin. Den gäller inte heller alla storleksnivåer; för att bli stor på den internationella marknaden måste man antagligen först passera en absolut storlekströskel som är tillräckligt hög för att tillåta resurser för idésökande, utvecklingsarbete och en modern pro-

duktions- och marknadsföringsapparat. Minimivån varierar naturligtvis och kan under speciella förhållanden ligga ganska lågt, men generellt sett torde den ligga så högt att endast ett begränsat antal svenska företag passerat den. Om denna teoretiska tröskel genomsnittligt ligger vid 500 anställda innebär det att ca 250 industriföretag i Sverige passerat den. Om tröskeln sänks till 100 kommer ytterligare knappt 1 000 företag med. Det är sannolikt att minimioptimum i *genomsnitt* ligger närmare 1 000 än 100 anställda, vilket skulle innebära att endast några hundra svenska industriföretag har tillräckliga resurser att bli stora på en internationell marknad. Siffran reduceras något dels av att flera företag arbetar inom hemmamarknadsinriktade sektorer såsom byggnadsindustrin, dels av att branscher med utpräglade stordriftsfördelar i tillverkningen, framför allt inom bas- och processindustrierna, antagligen är överrepresenterade.

Slutsatsen är att det finns ett icke obetydligt antal svenska företag som har en tillräcklig absolut storlek för att kunna vara stora och effektiva på sina marknader. Men de företag som ännu inte nått denna position är mångfaldigt fler. De är alldeles för många om man ser till vilka storfördelar som faktiskt finns — även om de inte

får överdrivas — och som inom betydande delar av svensk industri nu ligger i träda. Detta är den grundläggande kraften bakom den snabba företagskoncentration genom i första hand fusioner och nedläggningar av mindre lönsamma enheter inom fleranläggningsföretag som är på gång sedan några år. Koncentrationer genom fusion och andra samgåendeformer slog under 1966 nya rekord med ett antal på ca 300 jämfört med 230 under 1965 och runt 150 de tre åren dessförinnan. Ännu våldsammare accelererade antalet koncentrationer genom nedläggning inom bestående företag. De uppgick till omkring 120, vilket innebär en fördubbling i förhållande till 1965 och en tredubbling jämfört med tidigare år under 60-talet.

Anläggningsstrukturen

Nedläggningarna inom bestående företagsenheter kan mera renodlat än fusionerna ses som tecken på att produktionsstrukturen är föråldrad i stora delar av den svenska industrin. Som tidigare nämnts behöver internationellt sett små *företag* inte nödvändigtvis betyda underlägsenhet och ineffektivitet. Mera allvarligt är kanske om ett lands

Anläggningsstrukturen inom industrin i 8 länder

Genomsnittlig storlek, koncentrationsgrad och effektivitet hos de 20 största anläggningarna i ca 30 branscher

Land	Genomsnittlig anläggningsstorlek (median)		Genomsnittlig anläggningskoncentration (median)		Antal branscher i vilka mindre än 70 % arbetar vid någorlunda effektiva anläggningar	Genomsnittsandelen anställda som arbetar vid någorlunda effektiva anläggningar i ineffektiva branscher
	Relativt	Relativtalens amplitud (exkl största och minsta branschtal)	Relativt	Relativtalens amplitud (exkl största och minsta branschtal)		
USA	100	100—100	100	100—100	—	—
Storbritannien	78	24—131	131	50—282	32	54
Frankrike	39	11—89	129	62—218	75	48
Japan	34	12—155	109	24—278	78	46
Italien	29	7—70	122	55—230	91	42
Kanada	28	5—117	221	146—417	75	46
Indien	26	2—64	189	31—450	56	33
Sverige	13	6—43	234	107—722	82	48

Källa: Joe S Bain: International Differences in Industrial Structure. Eight Nations in the 1950s. New Haven 1966.

produktionsenheter är klart underdimensionerade. Det innebär i många fall konkurrensnackdelar som kan vara svåra att kompensera. Den kände amerikanske ekonomen *Joe S Bain* har i en nyutkommen bok *International Differences in Industrial Structure, Eight Nations in the 1950s* (Yale University Press, New Haven 1966, 209 s, 33:75) visat att anläggningsstrukturen i den svenska industrin skiljer sig mycket ofördelaktigt från de övriga sju länder som ingår i hans undersökning, nämligen USA, Kanada, Storbritannien, Frankrike, Italien, Japan och Indien.

Bain har undersökt de tjugo största tillverkningsenheterna i mitten av 50-talet i ett 30-tal branscher som täcker större delen av den totala industriproduktionen. Han har funnit att om storleken på genomsnittsanläggningen i USA sätts till 100 blir motsvarande siffra för Sverige 13. Inte i någon bransch är genomsnittsanläggningen (bland de tjugo största) större i Sverige än i USA. Det bästa relationstalet har massindustrin med siffran 69 (Kanada 160, Japan 70) och det sämsta läkemedelsindustrin med siffran 3. Endast i sex branscher är den svenska genomsnittsfabriken mindre än sina motsvarigheter i samtliga övriga länder (bortsett från Indien). Siffrorna för alla undersökta branscher och länder framgår av tabellen här bredvid i vilken också medtagits uppgifter om anläggningskoncentrationen och effektiviteten i de olika länderna.

Tabellen visar att de svenska fabriker i genomsnitt är långt mindre än motsvarande anläggningar i de andra länderna. Det enda land vars storleksstruktur är någorlunda i nivå med USA:s är Storbritannien. Anläggningskoncentrationen visar en rakt motsatt bild. Koncentrationen, mätt genom de tjugo största anläggningarnas andel av produktionen i respektive bransch, är störst i Sverige och minst i USA och England. Detta är naturligtvis huvudsakligen bara ett uttryck för olikheter i marknadernas storlek och för Sveriges del ganska ointressant eftersom vår utrikeshandel är så stor i förhållande till vår hemmamarknad.

Vad betyder skillnaderna?

Vad betyder de stora storleksskillnaderna i effektivitet? Bain försöker besvara frågan genom att bl a tillämpa resultaten från en undersökning han tidigare gjort av ett urval branscher i USA. Han fann där att mellan 70 och 90 procent av produktionen kom från enheter med från effektivitetssynpunkt rimligt optimal storlek. Om samma tendens gäller hela industrin och om det kan förutsättas att antalet sysselsatta är ett bra storleksmått, dvs, att åtminstone 70 procent av sysselsättningen inom varje bransch är lokaliserad till någorlunda effektiva anläggningar, är det möjligt att från bransch till bransch räkna ut vilken minsta anläggningsstorlek som krävs för att tillverkningen skall kunna anses vara någorlunda effektiv. Bain gör en sådan beräkning för det 30-tal amerikanska branscher som ingår i undersökningen, tillämpar resultatet på övriga länder och kommer fram till följande intressanta men från svensk synpunkt inte särskilt upplyftande slutsats. Endast 4 av 22 undersökta svenska branscher arbetar med någorlunda effektiva produktionsenheter. I övriga 18 branscher med "suboptimal" struktur arbetar hälften av de anställda vid effektiva enheter. Siffrorna redovisas för samtliga länder i tabellen. Den enda tröst vi kan hämta ur den är att alla länder utom Storbritannien är ungefär lika dåliga som Sverige och att Storbritannien trots sina hyfsade siffror i praktiken ändå inte tycks kunna utnyttja sina relativa stordriftsfördelar.

Bains siffror får naturligtvis inte tolkas alltför bokstavligt utan bör ses som uttryck för tendenser. Även om de vilar på förutsättningar som kan ifrågasättas och inte tar hänsyn till nationella olikheter i tex transport- och kapitalkostnader (vilket kan sänka kraven på optimal anläggningsstorlek mätt i antal anställda) torde de åtminstone peka i rätt riktning. Kanske har i vårt land ytterligare några branscher kravlat sig över Bains minitröskel för optimal skalstorlek sedan 1957 men samtidigt kan ju storleksoptimum ha höjts

sedan dess i åtskilliga branscher.

Bakom den snabba storleksrationalisering som nu sker i svensk industri ligger utan tvekan de realiteter som Bains siffror avspeglar. Allt tyder i dagens läge på att många — men långtifrån alla — svenska företag och produktionsanläggningar måste och kommer att bli avsevärt större än de är idag.

Noterat

INDUSTRIFÖRBUNDETS KANSLI

Fil lic *Egon Hemlin* har utsetts till sekreterare vid Industriförbundets samhällspolitiska avdelning. Han är född 1930 och avlade fil lic-examen i ekonomisk historia 1962. Han har tjänstgjort som läroverksadjunkt 1955—57 och som sekreterare inom de filosofiska fakulteternas undervisningsnämnder vid Uppsala universitet 1961—63. Därefter har han varit sekreterare i forskarutredningen och sedan september 1965 dess huvudsekreterare.

Han efterträder sekreterare Göran Söderström, som tillträtt en befattning som platschef vid Hermods-NKI i Stockholm.

IUI

Till sekreterare vid Industriens Utredningsinstitut (IUI) från den 1 januari 1967 har utsetts civil-ekonom *Lars Wohlin*. Han är född 1933 och ut-

examinerades från Handelshögskolan i Stockholm 1960. Åren 1959—60 var han anställd vid SNS och sedan 1960 vid IUI. Han vistades i USA för studier åren 1962—64. Civilekonom *Wohlin* efterträder fil lic *Lars Kritz*, som inom IUI kommer att syssla med fortsatta utredningar inom transportområdet.

NORDENS INDUSTRIER KRÄVER EUROPAMARKNAD

De nordiska industriförbunden konstaterar med tillfredsställelse, att EFTA-samarbetet fått den största betydelse för den utveckling av produktion och export som har ägt rum sedan 1959, inte minst ifråga om samhandeln mellan de nordiska länderna. Detta uttalande gjordes i slutet av december vid ett sammanträde i Stockholm, där de nordiska industriförbundens presidier diskuterat den europeiska marknadssituationen.

Den fullständiga utvecklingen av tullar och importrestriktioner inom EFTA innebär goda möjligheter för fortsatt ekonomisk tillväxt. Denna skulle hotas och det vore till allvarig skada för nordisk industri, om tullgränser på nytt infördes mellan våra länder. För att skapa den erforderliga förutsättningen för expansion på längre sikt av nordiskt näringsliv är det emellertid oundgängligt, att vi uppnår en positiv lösning av frågan om en omfattande europeisk marknad. I detta sammanhang är den brittiska regeringens beslut att undersöka möjligheterna härför av största betydelse och vi uppmanar de nordiska regeringarna att positivt medverka till en lämplig lösning för våra länders vidkommande. Intill dess den breda europeiska marknadslösningen har uppnåtts är det viktigt att stärka och vidga EFTA-samarbetet, så att anpassningen underlättas.

De nordiska industriförbunden uttalar nu likasom tidigare sitt stöd åt det gemensamma uppträ-